

HERMANN VERONIKA

A képviseleti beszédmod szerzői parafrázisa

KUKORELLY ENDRE: *ORSZÁGHÁZI DIVATOK*

Az esztétikai alapú politika koncepciója

A szövegüniverzumként felfogott szemantikai modellek teljesen felszámolódnak Kukorelly Endre 2014-ben megjelent *Országgházi divatok* című, műfajiságát tekintve nehezen meghatározható munkájában. A naplóként, emlékiratként, politikatörténeti dokumentumként és regényvázlatként is olvasható szöveg elmosza a referenciális társadalmi, és nem-referenciális szövegvilág közötti határokat. Első látásra kétséget sem hagy afelől, hogy nem elbeszélő, hanem politikailag és ideológiailag aktív szerző konstruálja a 2010-es évek elejének magyarországi törvényhozásának működését és eseményeit bemutató szöveget. Az *Országgházi divatok* – az utolsó néhány fejezetet leszámítva – időrendben arról a két évről szól, amikor az író Kukorelly Endre a Lehet Más a Politika nevű párt parlamenti képviselője volt, 2010-től 2012-ig. A szöveg szerkezetileg leginkább a *Rom* című dokumentumregény szövegváltozatait idézi (KUKORELLY 2000; 2006), ám azokat határsértésekkel ugyan, de lehet a fikció és a szépirodalom kategóriába sorolni. Az *Országgházi divatok* ezt annak ellenére nem engedi meg, hogy tartalmaz lírai leírásokat, verseket, és – utólagos stilizációja miatt egyfajta elbeszélői én által létrehozott – fiktívnek ható betéteket. Azonban tele van valódi személyekkel, politikusokkal, írókkal, különféle közéleti szereplőkkel, megtörtént eseményekkel, elhangzott parlamenti vitákkal, olyan politikai, jogi és médiaműfajokkal, amelyek valóságértelmező funkciójukat bizonyos mértékig a szöveg világában is kénytelenek megismételni. A szöveg keletkezése kapcsán kiderül, hogy a szerző évtizedek óta vezetett naplójának vonatkozó részeit stilizálta fejezetekbe, amelyeket rendre, és a kelletténél gyakrabban szakítanak meg betétek egyéb, referenciális szövegekből: elsősorban saját parlamenti felszólalásai, illetve vele készült interjúk. A szöveg tehát nem lineáris, és voltaképpen nem is mindig koherens – a különböző stílus- és szövegregiszterek nem

tudnak narratív egységet létrehozni, mert nem szervesülnek a napló jóval személyesebb regisztereket mozgató kontextusába. Önmagában ez még nem lenne probléma, hiszen a szépirodalmi szöveg kritériumai – amelyek közül sokáig a fikció volt a legfontosabb – maguk is konstruktívumként működnek és folyamatos változásokon mennek keresztül. Emellett az is tény, hogy a referenciálisnak tekintett műfajok, irodalom- és történettudományos, vagy éppen antropológiai szövegek objektivitásával és valóságértelmezési stratégiáival kapcsolatban is komoly kétségek merültek föl – noha Hayden White erre vonatkozó állításai néhol túlzónak bizonyulnak, viszonylagosságukhoz valóban nem fér kétség. Az *Országközi divatok* azonban mintha nem találná meg azt a nyelvet, amely a politikai és közéleti valószerűséget napló formájában adekvátan közvetítené, egyszerűbben fogalmazva, úgy számolja fel saját kategorizációs lehetőségeit, hogy ki is csúszik belőlük. Miközben a szöveg egy olyan, a politikát esztétikai és kulturális gyakorlatként értelmező beszédmód bemutatására vállalkozik, amelynek hagyománypozícióját egyrészt az antik (görög) politikai filozófia, másrészt a 19. század végi magyar anekdotikus politikai próza paradigmáiban jelöli ki, a saját esztétikai rendszerét, illetve a hiányos rendszer elbeszéléséhez szükséges kódokat nem teremti meg.

A töredékekből, talált versekből és interjúkból összeálló szövegfolyam értelmezési kerete az irodalmat politikai, a politikát viszont esztétikai alapokra helyezi, s a politika társadalmi gyakorlatát egyfajta kulturális genealógiába ágyazva véli elgondolhatónak. A szövegből kirajzolódó, az említett hagyománypozíciókból kiinduló politikusi identitás, illetve politikai ideológia inkább tud diszkurzívan, mintsem valós társadalmi kontextusban megjelenni, pedig a kapcsolatot a szöveg nemcsak címében, de paratextusaiban is tematizálja. A nemzet narrációját történetileg és esztétikailag legitimáló, jellemzően epikus elbeszélés helyére egy olyan, fragmentumokból építkező, irodalmi és politikai tétjét egymáson keresztül fölszámoló struktúra jön létre, amely a politikai beszédmódot performatívan állítja elő, és sokkal kevésbé egy közösség, mint inkább az egyéni identitás képviselője felé mozdul el. A *Rom* elején olvasható „történetek könyve” (KUKORELLY 2006: 9) önmeghatározás tulajdonképpen az *Országközi divatokra* is alkalmazható. Olyan, az átlagember számára alig érzékelhető belső folyamatokról számol be, amelyek a politikai diskurzust személyessé és esztétikailag értelmezhetővé teszik, ezzel viszont megszabadítják társadalomelméleti tétjétől is.

A szerzői kép és a paratextusok

A kötet címe Jókai Mór *Politikai divatok* című pamfletjének parafrázisa. Az erre történő utalások egyébként a szöveg szépirodalmi meghatározottságát, s egy elbeszélői én

feltételezését hozzák játékba: „Egy könyvárustól veszek könyveket, pl. *Politikai divatok*. El fogom lopni a címét.” (KUKORELLY 2014: 157, kiemelés az eredetiben) A *Rom* és a *TündérVölgy* esetében – az olvasás irányát eleve kijelölő mottókat kivéve – a címazonosságra nem történik szövegszerű reflexió. Itt azonban nem is teljes átvételről, hanem variánsról van szó. Az eredetiben szereplő „politikai” helyett az „országházi” használata arra utal, hogy a szöveg nem egy múltékony politikai ideológiát, hanem a szerzőnek az ország házában töltött két évét mutatja be, és az sem zárható ki, hogy a „politikai” kifejezés megtartása jóval erősebben konnotálná az őt jelölő párt nevét. Ezzel a változtatással leszűkíti az értelmezést, vagyis a politikai ideológiák szövegbeli jelenlétének számonkérését is kikerüli. A „divat” a múltékonyság jelölője, a divat efemer jellegét erősíti. A divat múltékonysága a divatszemiótikai rendszerben nem a felszínesség, hanem a jelentéseltolódások mentén konstruálódik, s a jogi, illetve törvényszövegekhez hasonlóan egy mindig aktuális jelenidejűséget hoz létre. Az identitás fluiditását kulturális áttöltözésként értelmező elképzelés kommunikációs többlet, s nem hiány miatt lehetséges. Az *Országházi divatok*ban megjelenő – gyakran az utazás, helyváltoztatás szövegbeli alakzatában metaforizálódó –, több elemből építkező identitásstruktúra egyben a politikai áttöltözés lehetségességét is feltételezi. A szöveg maga is azért válik heterogénné, mert a szerep- és identitáscserék különféle állomásait és fokozatait jeleníti meg. A borítón a szerző fényképe látható, a Parlament egyik üléstermében állva, amely meghatározza a biografikus és referenciális elemzést. A kötet hátoldalán Jókai Móról, Mikszáth Kálmántól és Kukorelly Endrétől származó idézetek olvashatók. Mindez – még ha paratextuális szinten is – az ironikus értelmezés lehetőségét is felvillantja. A kötet mottói Jókai Mór *Politikai divatok*, Arisztotelész *Politika*, Kemény Zsigmond *Ködképek a kedély láthatárán* című munkáiból, illetve Mikszáth Kálmánnak egy jelöletlen parlamenti felszólalásából származnak. A *Rom*hoz és a *TündérVölgy*hez hasonlóan azokra a hagyománypozíciókra utalnak, amelyekhez a szerző bevallottan csatlakozni kíván, amelyek a szövegben inter- és metatextusként is megjelennek, illetve amelyek az olvasó számára kijelölik az olvasás és az értelmezés irányát.

Az autoreferencialitás nem elsősorban intertextuálisan, inkább stilisztikailag érhető tetten. Ahogyan már említettem, a szöveg stilisztikailag és retorikailag leginkább a *Rom* szövegváltozataival mutat hasonlóságot, sőt bizonyos szöveg helyeken egyezést is találunk: „Legrémisztőbb a felejtés.” (KUKORELLY 2006: 133; 2014: 177)

A *TündérVölgy*ben központi szerepet játszó apa alakja kevesebb szöveghelyen jelenik meg, bár, ahogyan egy következő alfejezetben még kitérek rá, stratégiaileg ugyancsak fontos szerepet tölt be. Korábbi kötetek címei olykor narratív, sőt önértelmező funkcióval felruházva jelennek meg: „Most összevissza ülnek. Az én senkivel sem üldögélek annyit tesz, hogy én tényleg szívesen, udvariasságból pedig majdnem bárkivel üldögélek senkivel sem.” (KUKORELLY 2014: 208) Az autoreferencialitás

körébe tartozóan olykor jelölt, olykor pedig jelöletlen betétek találhatók a szövegben a szerző publicisztikai munkásságából is. Az egyik legfontosabb, az elvándorlás, illetve emigrálás lehetetlenségét tematizáló rész például megjelent 2013 márciusában a *Magyar Narancs* című folyóiratban, a fejezetével azonos, *Menj el! Eksztatikus előadás* címmel (KUKORELLY 2013). A cikk mottója Vörösmarty Mihály *Mit csinálunk?* című versének első három sora, amely az *Országközi divatok* vonatkozó szövegrészében már intertextusként jelenik meg. „Ha valaki elviselhetetlen helyzetben arra vár, hogy akik a helyzetet elviselhetetlenné tették, menjenek el, ahelyett, hogy ő menne el, annak helyzete nem elviselhetetlen. Hanem elviselhető. Ez vagyok én. [...] Aztán megváltozott a rendszer. Idejött, ami miatt oda kellett volna menni. Szabadság, bánán, választás. Belépek a boltba, leemelek egy fürt banánt.” (KUKORELLY 2014: 234) A haza elhagyása nemcsak kulturális átöltözés, hanem kulturális idegenség is: a külső és belső emigráció közötti határvonal az önmagaság elvesztésében látszik kirajzolódni. A haza nem retorikai alakzat, sokkal inkább az otthonosság közös érzete. Ezért sem lehet véletlen, hogy a szövegben sok helyen olvasható olyan anekdotikus betét, amely egyúttal a Mikszáth-prózához való hagyománytörténeti kapcsolódást is meg akarja erősíteni. „Haza az, ahol nyugodtan alhatsz, a komcsik azok, akikről otthon nem magyaráltak el semmit.” (KUKORELLY 2014: 228) A *TündérVölgyben* megjelenő, az identitás hasadásaira a hallgatásban, vagy az absztrakt univerzalizmusban megoldást kereső mentalitások a biztos belső idegenséget választották a bizonytalan külső helyett. Jean Améry *Mennyi haza kell az embernek?* című esszéjében a kényszerű emigráció kapcsán a következő olvasható: „Nem szívesen használnom ebben az összefüggésben a minap még oly divatos fogalmat, de valószínű, hogy nincsen rá jobb szó: a honvágyam, a honvágyunk nem volt más, mint önmagunktól való elidegenedés.” (AMÉRY 2002: 67) Anélkül, hogy a különböző történeti korokat, rendszereket és szövegtípusokat összevethetőnek, vagy összemoshatónak gondolnám, néhány hasonló vonás mégis megfigyelhető a különböző diktatórikus rendszerek nyomait rögzítő szövegek között. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az önmagaság felszámolása a lokális idegenségben és a belső emigrációban ugyanúgy az örökség részévé válik.¹

1 Hasonló összefüggésrendszerben kapcsolódik a *Romban* az önmagaság elvesztésének lehetősége a szülőföld/anyaföld metaforájában létrejövő röghözköttöttséghez: „Alkonyi égszín tengerszínnek, huszonhárom éves vagyok, mi a baj? Semmi egyébként. Anyukám kicsit hiányzik, mert másfél hete eljöttem, tudod, honnan. Otthonról.” (KUKORELLY 2006: 114)

A mindentudó olvasó alakzata

A szerzői kép, a szerzői név, a népképviselési funkciót a szerzőség aláírásában legitimáló narratíva tehát nem enged teret a fikciós olvasásmódoknak. Annál is kevésbé, mert az olvasó egyszer csak saját hétköznapijainak szereplőit fedezheti fel a szöveg szereplőinek álarcába bújtatva. Ez sajátos befogadói helyzetet eredményez, hiszen a szöveg olvasója tudja a történet folytatását. A szöveg ideje szerint 2010-ben az LMP-t egyfajta új rendszerváltó pártként értékelő szerzőhöz képest a 2014-ben megjelent kötet olvasója a befogadás folyamatába vetíti az azóta eltelt időszakot. Így lehetséges, hogy ezúttal nem a (nem létező) elbeszélő, hanem a befogadó válik mindentudóvá, így a szöveg saját elbeszélőjévé. Az olvasó a legújabb kori magyar parlamentarizmus kulisszatitkainak olvasása közben ön maga, a szöveg pedig a történelem médiumává válik. Ahhoz, hogy ez a különös alakzat létrejöjjön, az olvasónak követnie kell a szöveg meglehetősen csapongó utalásrendszerét, amely interkulturális és intertextuális hálózatként nemcsak a magas művészet különféle termékei, hanem a politikai ideológiák, illetve a médiumfajok közötti folyamatos váltásokat is előhívja. A magas kultúra és a kulturális fogyasztás gyakorlatilag a szerző politikai programjaként tétéleződik. Számos szöveghelyen válik láthatóvá az olvasó és író, illetve a kulturális fogyasztás mintázataiból kimaradó rétegek között feszülő szakadék. Azok, akik a kulturális fogyasztást nem tudják vagy nem akarják életvezetési stratégiaként használni, hátrányba kerülnek azokhoz képest, akik igen – legalábbis a szöveg ezt sugallja. Modellezi Pierre Bourdieu azon elméletét, mely szerint a modernitás után a nyugati kultúrában a társadalmi különbségek kulturális különbségek formájában válnak szociálisan is érzékelhetővé (BOURDIEU 2009: 11–21). Ezzel azonban az *Országközi divatok* szerzője ugyanolyan ideologikus beszédmódot alakít ki, amelytől több szöveghelyen kifejtve idegenkedik. Író és politikus kettős szerepe lehetővé tenné, hogy egyszerre írja a nemzet politikai és esztétikai történetét, és mindkét hagyományhoz csatlakozzon: a kettő mégis kioltani látszik egymást. Olvasás és írás – ahogyan az utazás is – a szövegben nem poétikai, hanem politikai funkciót kapnak, ugyanakkor az identitás instrumentumaivá válnak. Az írás ebben az esetben nem csupán identifikációs aktus, s nem is csak az inskripció kulturális technológiája, hanem egy olyan tér, amely ebből a diskurzusból, hiába hivatkozik az egalitárius alapokra, sokakat kizár. A szöveg terében létrejön az ellentmondás, amelyet Homi K. Bhabha a *Nation and Narration* című kötet bevezetőjében (BHABHA 1990) a nemzetet írók és a nemzetet élők között feszülő nyelvi szakadéknak, a *Disszemináció* című tanulmányban pedig a nemzet önmagán belüli meghasadásának nevezi: „Az a határ, amely a nemzet önazonosságát jelöli, megszakítja a nemzet létrehozásának önteremtő idejét, és megbolygatja a népek mint homogén egységnek a jelölését. A problémát

nem a nemzet önazonossága és a vele szemben álló más nemzetek mássága jelenti. A nemzetnek önmagán belüli meghasadásával szembesül, amely a népesség heterogenitását artikulálja.” (BHABHA 1999: 94–95)

„Ennek az írásnak semmi értelme, aki elolvassa, nem hord háztartási hulladékot az erdőbe, nem hajítja ki útközben az autójából. Nem hajítja el a papír zsebkendőjét, nem töri ketté a kertem előtt a frissen ültetett cseresznyefa-csemetét.” (KUKORELLY 2014: 91) A szemételés, illetve a szemét összeszedése számos szöveghelyen társadalmi allegóriaként kezd el működni. A nem túl nehezen felfejthető szimbolikán túl olyan kizárásalakzatot is létrehoz, amely bizonyos magatartásformákhoz bizonyos kulturális és fogyasztói szokásokat rendel.² Ezt azonban nem sztereotip vagy kirekesztő, sokkal inkább egy atavisztikus kultúrafogalmat működtető, naiv, a kultúrát idealizáló, a politikát pedig esztétizáló nézőpontból teszi. Ugyanez a (történetileg a modernitáshoz kapcsolódó) mentalitás jelenik meg a parlamenti üléseken rendszeresen elhangzó, kirekesztő, rasszista, homofób szövegek kritikai leírásában is. A szövegben kiemelten fontosak az elhallgatás, a félreértés, az elfojtás alakzatai. Az egy térben élő, egy területen dolgozó, egy nyelvet beszélő emberek mégsem ugyanannak a diskurzusnak, adott esetben pedig nem is ugyanannak a társadalmi térnek a szereplői. A politikai ideológiák esztétizáló megjelenítésével kiegészülve a szöveget mindez az alternatív identitások gyűjtőhelyévé teszi. A körülöttük tematizálódó (politikai, gazdasági, esztétikai, ideológiai) problémák visszavezetnek ahhoz a feltevéshez, hogy nemcsak a nemzet irodalmi, történelmi vagy politikai elbeszélése, de az abban elinduló reprezentáció is nyelvi kérdés. „Arról beszélek, eleinte mennyire nem volt *kedvem*, és most izgat, megtaláljuk-e a nyelvet. Mert – ezen szoktam csodálkozni – az nincs meg. A lehet más a politika szintagma a *Du mußt dein Leben ändern* radikális nyelvi-kulturális ajánlata: a kultúra nem fönne lebeg, *eleve* agrikultúra, földhöz tapadt, a föld kultiválása. Nem elég, amit magától ad, és hogy művelni tudják, magukat művelik.” (KUKORELLY 2014: 122, kiemelés az eredetiben) Az előző fejezetben a honfoglalási eposz kapcsán leírtakhoz hasonlóan, ebben az esetben is egyszerre kell a szöveg irodalmi és politikai vonatkozásait figyelembe venni. Az élet megváltoztatására vonatkozó rilkei imperatívust a „lehet más a politika” szintagmával közös viszonyrendszerbe helyezve, élet és politika között metonimikus kapcsolat jön létre. Ennek ellenére a szövegből mégis az derül ki, hogy a szintagmában testet öltő kulturális ajánlat, ha úgy tetszik, a politika esztétikai hatóereje kudarcot vallott.

2 Hasonló retorikai alakzat valósul meg Tóth Krisztina *Szálak* című, a *Porhó* kötetben megjelent versében egy battonyai raklapőr, illetve egy gyengénlátó, Boráros téri vécés néni szövegszerű figurája kapcsán a látás fizikai és kulturális hiányának összekapcsolásában: „Kedves Évike, én most harminchárom leszek, / és bármit írok is, te úgysem olvasod, / úgyhogy leírhatom nyugodtan ezt is / így franciásan, hogy / *raclapeur*.” (kiemelés az eredetiben)

Az *Országközi divatok* bizonyos értelemben nem más, mint ennek a kudarcnak olykor szomorú, olykor dühítő, bizzarr vagy mulatságos epizódokkal tarkított krónikája. Telítődik a szemtanúság, illetve a dokumentáció funkcióival, amelyek elsősorban egy közösségi identitás elbeszélésére lennének hivatottak. Ahogyan azonban egy korábbi szöveghelyen utaltam rá, a pozíciók, identitások és mentalitások cserealakzatai végül a közösségivé metaforizálódó egyéni identitás politikai sikertelenségének elbeszélését hozzák létre.

„Jeleneddal valamit kezdeni”: a politika mint kulturális gyakorlat

A szöveg világában számos, egymástól eltérő referenciális keretet mozgó réteg mosódik össze, amelyek a valós eseményeket a fikció, a fikciót viszont a valóság felé billentik. A kevert műfajú irodalom- és történettudományos munkákhoz hasonlóan itt is megfigyelhető, hogy bizonyos esetekben a metaforizáltság, máskor pedig a valóságábrázolás és a tények objektivációja kerül előtérbe. A képviselőség eseményeinek elbeszélése mégis a politikai értelmezés felé viszi az olvasót. Ahogyan Urfi Péter kritikájában (URFI 2014) számszerűsíti, Mikszáth 28, Jókai 14 alkalommal említődik a szövegben, ellenben Orbán Viktor 45, míg Schiffer András 62 alkalommal kerül elő: ezen arányok arra engednek következtetni, hogy bár a szöveg intertextusokkal dolgozik, azokat inkább a jelen megértésének eszközeként, illetve az egyéni ambíció és kettős identitás elbeszélésének irányítójaként használja. A törvénytörzsek, parlamenti felszólalások jelenléte azért is fontos, mert azok a megértést mindig a jelenben vélik elgondolhatóknak. A jogi diskurzus olyan, folyamatosan újraíródó jelenidejűséget konstruál, amelyet az irodalmi, sőt a médiaszöveg sem tud fenntartani. Ez koherensebb narráció esetén is problémás lenne. Ahogyan számos, a tárgyban megszületett tanulmány kiemeli, egy irodalmi, történeti vagy jogi szöveg alapvetően más módszertannal és kérdésfelvetésekkel dolgozik. Az *Országközi divatok*ban megjelenő heterogeneitás inkább eszköze, mintsem célja a szöveg önmegértési folyamatainak. A különféle műfajú szövegek stilisztikai és retorikai különbségei alárendelődnek az írói és politikusi kettős szerep gyakorlati kivitelezhetetlenségének, illetve szövegszerű tematizálásának. Ez a distinkció egyébként halványan az élet és az írás konfliktusosságára fókuszáló szöveghagyományt is játékba hozhatná. Az írás legitimációs szereppel ruházódik föl, amelynek során a szöveg a közösség történetét utólagosan – a mindentudó olvasó vonatkozó történeti tudását kihasználva –, bizonyos értelemben tét nélkül elbeszélő kordokumentummá válik, amelyben az egyéni identitás már csak a kettős szerep állandó megerősítése miatt is megelőzi a közösséget.

Az antik bölcséleti és politikaelméleti szövegek erős jelenléte olyan embereszményt és politikaképet is felmutat, amely inkább támaszkodik bizonyos értelmezési és reprezentációs tradíciókra, mintsem magukra a szövegekre. A folyamatos ókori hivatkozások, és a belőlük kirajzolódó politikai ideológia megértéséhez hasznos lehet újra felidézni Michel Foucault-nak a dolgozat bevezető fejezetében ismertetett, az én technológiára vonatkozó elméletét. Foucault – az antropológiai elemzéstől a genealógiai felé elmozdulva – az antik és kora keresztény testi és szellemi gyakorlatokon alapuló hermeneutikai és episztemológiai technológiák kapcsán azt állítja, hogy mindez az individuum által uralhatóvá válik. Kukorelly szövegében kultúra és politika ókori képzeteinek összekapcsolásával olyan én-elbeszélési technikára tesz javaslatot, amely a világertelmezést és az értékpreferenciákat dominánsan esztétikai alapon határozza meg. Ez azonban nem igazán az ókori filozófiák, sokkal inkább azok modernitásbeli reprezentációján alapul. Az én technológiái annak ellenére olvashatók metaforaként, sőt allegóriaként, hogy a tanulmány konkrét testi és szellemi gyakorlatok elemzését is végrehajtja. Fő kérdése mégis arra vonatkozik, hogy milyen részletekből áll össze az identitás, és az önismeretnek, illetve az önmagunkkal való törődésnek milyen szimbolikus folyamatai vezetnek az egyéntől a szubjektumig, majd a társadalmi gyakorlatokig. Az *Országközi divatokban* az önmagunkkal való törődés a kultúra hétköznapi fogalmának összetevőiből (foci, kert, könyv, csajok) áll össze. Ezek a gyakorlatok elvezetnek ugyan a politika esztétikai ideológiájáig, az egyéni identitásból a közösségi képviselet felé való elmozdulás azonban hiányos marad. Ezt támasztja alá a szerző, a hős és az elbeszélő összekapcsolásának vizuális metaforája, amely a szövegre is vonatkoztatható: „Aki ír, pillanatfelvételeket készít magáról, és így tovább.” (KUKORELLY 2014: 48)

A szöveg a politikai események leírásával azt érzékelteti, hogy vannak, akik homogenizálják a nemzeti identitást, s ez a folyamat az irodalmi szövegen keresztül lebonthatóvá válna. Nem véletlen, hogy a Kukorelly-életműben oly fontos szerepet játszó futball a szövegben, ellensúlyozandó a homogenizációs ideológia sportkultuszát, szocializációs keretként jelenik meg. A futball kétféle (professzionális és szabadidős) megközelítése a vélt vagy valós politikai ideológia lenyomatává is válik. Ebből viszont az is következik, hogy az, aki a nemzet elgondolását homogenizálja, a szerző-elbeszélő identitását is meghatározza, vagyis ő kezd el beszélni a szövegben. Egy fontos szöveghelyen egyenesen a maszk és a totem megképződésének lehet tanúja az olvasó: „Készítve van Orbánról egy gipszmaszk, hogy a vakok is elképzelhessék őt. Valaki kitalálta, megcsinálták, Orbán modellt ült. Odalépsz, megsimítod, aha, ő!” (KUKORELLY 2014: 107)

A névhez járuló arc immáron nemcsak a halottnak, hanem az élőnek is a látáson, a tapintáson keresztül érzékelhető maszkot formál, amely az egész szövegen végighúzóódik. A vakság ebben az értelemben nemcsak a fizikai állapotra, hanem a látás általános deficitjére, a tisztánlátás metaforájában jelen lévő tájékozottság és önálló

gondolkodás, vagyis a szöveg előfeltevései szerinti kulturáltság hiányára is vonatkozik. A látszólagos jólét és haladás, illetve azok retorikai ismétlése mögött egy, a maszkban tapinthatóvá, végül a türannosz és oligarchia antik képzetében csúcsra érő, diszperzíven létrejövő, s mindent lefedő hatalom képzeete jelenik meg.³ Az egész szöveget átszövő, időben és térben különböző elemeket játékba hozó utalásrendszerek sokkal markánsabban rajzolják meg a szöveg által bemutatni kívánt kor jellegzetességét, mint a direkterben érthető politikai csúcspontok. Dramaturgiaiailag ugyanis ezeket két esemény, az LMP által szervezett két tüntetés, illetve engedetlenségi mozgalom jelentené. A 2011 decemberében a Kossuth téren, illetve 2012 júliusában a KÖZGÉP székházának udvarában végrehajtott akciók inkább érthető médiaeseményként, és szövegbeli leírásuk is ezt a szimulákrum jellegű, a rabosítás és szabadság végpontjaiban egyfajta szimbolikus (politikai) áldozatvállalást is felvillantó elgondolást erősíti. Bár tükröztethető szerkezetük és katartikus végkifejletük okot adhatna rá, a két megmozdulás mégsem válik annyira hangsúlyossá, mint a szöveg egésze mögött húzódó, lassan kiépülő utalásrendszerek.

„Nagyon mogorva így, morózus lett az élet. Kivéve az enyém, én jól érzem magam, amit szívből ajánlok mindenkinek.” A szív mint a Kukorelly-életmű egyik meghatározó alakzata az *Országközi divatokban* is megjelenik. „A kontextusból kiderül, hogy tudja ő a fenti idézetnek a gyanakodón-szemöldökráncolva, a harsányan röhögve, a felszisszenve, az ironikusan mosolyogva olvasott értelmezését – mindazonáltal *tényleg* azt mondja: a szívről van szó, amíg csak élünk.” A szív és a lélek az élet és a politika megváltoztatásának lehetőségességét hirdető párt szövegbeli alakzatai lesznek.⁴ A paradoxont az jelenti, hogy politikai ideológiákba illesztve szív és lélek éppoly megfoghatatlannak tűnnek, mint a hangulat, a kedély vagy a közérzet fogalmai. Ezért is fontos a *Ködképek* a *kedély láthatárán* intertextuális jelenléte. Az irodalomkritikai diskurzus egybehangzó állítása szerint az utóbbi néhány évben, különösen Kemény István *Búcsúlevél* és Térey János *Magyar közöny* című versei nyomán a kortárs magyar irodalomban fölértékelődött az úgynevezett „közérzeti” költészet jelentősége. A kedélyhez hasonlóan – amely az *Országközi divatokban* a kulturáltság egyfajta fokmérőjét is jelenti – a közérzet sem objektív fogalom. A közérzeti költészet meghatározás sokkal inkább utal egy különféle korszakok és műfajok együttes hatása alatt megképződő szubjektív technikára, mintsem olyan korpuszra, amely egyértelműen

3 „És ha, így Alkibiadész, nem a nép, »hanem – ahol oligarchia uralkodik – a kevesek írják elő, mit kell tenni, az micsoda?» »Mindazt, amit tanácskozás után az állam vezetői előírnak, hogy meg kell tenni, törvénynek nevezik.«, válaszol Periklész. Ha türannosz írja elő – azt is törvénynek hívják.” (KUKORELLY 2014: 154).

4 Ld. pl. „Többen átjöttek Pilisvörösvárról, fokhagymás-tejfölös lángos van és forralt bor, lélek van a dologban.” (KUKORELLY 2014: 146).

kötődik valamely hagyománypozícióhoz. A Bárány Tibor szerkesztette *Édes hazám* című kötetben (BÁRÁNY 2012) kiteljesedő közérzeti költészet inflálódásához kapcsolódhat az *Országgházi divatok* kedélyfogalma, illetve a frusztrált nacionalizmust és a panaszkulturát a kedélyesség hiányán keresztül a kulturálatlansághoz kapcsoló ideológiája. Ha mindezt elfogadjuk, azt is meg lehet kockáztatni, hogy a nemzet (jelenkori) elbeszélésének célja immáron nem a nagykorúsítás, a történelmi vagy politikai legitimáció, hanem sokkal inkább egy olyan kulturális regeneráció, amely mindezen előzményeket is kritikai beszédmód alá tudja vonni. A nemzet egészét homogén entitásként kezelő közbeszéd *ellenében* létrejövő közérzeti szövegek úgy kapcsolódnak tehát a honfoglalási eposz teréhez, hogy azokat nem történelmi forrásnak vagy mintának, hanem heterogén irodalmi, politikai, közösségi és egyéni identitások egyfajta tartozékának tekintik. Olyan szövegvilág jön létre, amely egy genealógia végpontján állva, a vérségi eredetből közösségivé metaforizálódva nem politikai, hanem kulturális identitást hozhat létre.

Ellenaparegény: a rendszerváltás retorikai kudarca

Az utolsó fejezetben azt próbálom meg bemutatni, hogy a magyar irodalomkritikai gondolkodás sajátos műfajának, az aparegénynek a *TündérVölgyben* és a *Romban* is megmutatkozó jellegzetességeihez képest az *Országgházi divatok* mennyiben mozdul el az apát a diktatúrával, illetve a hiánnyal azonosító retorikától, s a politikai kiábrándultság szövegszerű megképzésében hogyan hoz létre egy olyan ellenaparegényt, amely a diktatúrát követő szabadság kudarcaként újra az előző rendszer jellegét ölti magára. „Magam a nemzeti O-be tartozom. Cœur, nem zéró, nem tojás. [...] Mi ugyanis proliztunk. Csütörtök esti bridzspartik, prolizás, szalonzsídózás. Nem sokat értettem belőle. [...] A családom csontreakciós. Gyűlölök a ruszkikat, a szovjetrendszert, és jó okuk van rá, tőlük igazán mindent elvettek, csoda, hogy az életüket nem. [...] Apám hivatásos katona, a brjanszki erdőben partizánvadász századparancsnok, súlyosan sebesült, fogságból hazatérve sokáig nem kapott állást, irtam erről eleget. Az én Monarchia által összerakott, kismesekből, elmagyarosodott osztrák-német polgárokból, horvát bárókból, nagybirtokosokból és nagybérlekből, magy. kir. katonatisztekből, állami hivatalnokokból és lateinerekből álló, deklasszált keresztény közép osztálybeli családomról.” (KUKORELLY 2014: 19–20) Azért volt szükséges hosszabban idézni ezt az egyébként több szöveghelyen felbukkanó, a *TündérVölgy* (illetve az *Élnek még ezek?*) központi szövegszervező funkcióját ellátó családleírást, mert az *Országgházi divatok* egyik legnagyobb konfliktusát ez okozza. A politikai palettán

belüli elhelyezkedésben ugyanis ez a keresztény középosztálybeli leszármazás, illetve annak tudata kérdőjeleződik meg. A *Rom* és a *TündérVölgy* elbeszélője nem találja meg a nyelvet saját identitásának elbeszéléséhez, mert sem a családi „komcsizós-prolizós”, sem a közösségi nyelvhasználathoz nem fér hozzá: az egyik ráadásul a másiktól is kizárja. A reprezentáció senkiföldjéről az elbeszélő saját identitásának nyelvi tapasztalatát olyan, csonkolt és hiányos nyelvben véli kifejezhetőnek, amely aztán éppen fragmentáltsága révén nem képes saját feladatát betölteni. Az *Országközi divatok* egyik tézise, hogy a politika, mint a közügyekkel való értelmiségi foglalkozás, alapvetően nyelvi és kulturális praxis. Ez a nyelv azonban, amelyet a párthovatartozás, s így az uralkodó hatalmi diskurzus határoz meg, ismét kettős szorításba kerül, ezúttal a családi és politikai kapcsán. Az államszocializmus előtti időket restaurálni kívánók akkor sem birtokolhatják az azóta eltűnt, „deklasszálódott” középosztály nyelvét, ha ezt az egykoron uralkodó társadalmi osztályt tekintik mintának. A vágyott nyelvhasználatukat nem kívánt örökségként birtokló szerzőt pedig azért bélyegzik kulturális értelemben idegennek, sőt: árulónak, mert egy olyan nyelvet akar megtalálni, amely származása szerint idegen lenne tőle. A politikai kiegyenlíthetlenségének szimbolikus alakzata az 1956-os forradalom és parodisztikus lenyomatának a béke hangsor alakjában történő kiforgatása: „Békemenet. Október 23-án vonul a Civil Összefogás Fórum. Ötvenhatoznak, hazáznak, komcsiznak, *nem leszünk gyarmatoznak*. [...] 1956. október 23-án apukámmal a Béke Szálló kapujába húzódva néztük a vonuló tömeget.” (KUKORELLY 2014: 228) Ez a kettős játék, reprezentáció—ciós csapda mutatkozik meg az LMP-t pártként érő kritikákban, és abban, ahogyan az ügynökkérdés megoldását azzal próbálják politikai értelemben megsemmisíteni, hogy annak egyik benyújtóját *genealogikusan* az állampárti rendszerrel azonosítják: „Lázár [János, akkor a Fidesz parlamenti frakcióvezetője – H. V.] szerint politikai haszonszerzésből csináljuk, az ügynökügy betérjesztője felmenői rendszerfönntartók voltak. »Azt meg egyenesen pofátlannak tartjuk, hogy a Kádár-rendszer egyik vezető diplomatájának, egy kommunista kollaboránsnak a leszármazottja terjeszti be az LMP javaslatát«, mondja Lázár, »a Kádár-rendszerben csak az lehetett Skandináviában vagy az ENSZ-ben nagykövet, aki együttműködött Kádár Jánossal. Schiffer Pál, András nagyapja is rendszerműködtető volt. Vesd össze ezt a törvényjavaslattal⁵ – meg Csurka *Apák és fiúkjával*.«” (KUKORELLY 2014: 156, hivatkozás és kiemelés az eredetiben)

Noha az apák bűnei alól a fiúkat felmentő morális (bibliai) axióma szövegszerűen is megjelenik, ennek éppen az ellenkezője derül ki: a leszármazáson keresztül létrehozott egyéni és közösségi identitás fikciója továbbra is működik. „A dualizmus

5 Az eredetiben 103-as lábjegyzettel az ügynöktörvény online elérési útvonala, illetve a javaslat első néhány bekezdése szerepel.

idején, így a MH, az urbánus (zsidó) liberalizmus és a szociáldemokrácia vezetett a Tanácsköztársasághoz: »Innentől kezdve a távolabbi múlt dimenziója is újratermelte ezt a liberális beágyazottságot az SZDSZ-ben.« A fiúk az apák bűnéért nem felelnek ugyan, de »természetes«, hogy mentik, »ahogy az SZDSZ is elsikkasztotta a Bauerek, Petők és Biszkuk felelősségre vonását«, ez szép, nem?» (KUKORELLY 2014: 101)

Ha elfogadjuk a feltételezést, miszerint az aparegények bizonyos értelemben a rendszerváltozás után értékelődtek föl, úgy a szerző által demokráciadeficitesként meghatározott, a korábbi államszocializmussal egyre több retorikai és kulturális sajátosságot mutató rendszer kiépülése egy olyan ellenaparegényt hoz létre, ahol az apa és a származás morális és politikai tétje visszavonódik. A hiányban jelen lévő, folyamatosan keresett apát egy megtalált, ám maszkba öntött, fenyegető, és felügyeletet gyakorló patriarchális rendszer helyettesíti. Ez a szövegbeli helyzet azt eredményezi, hogy a származás kultikus fikciója továbbra is megmaradt, az identitáskategóriák azonban nem tudnak alkalmazkodni a megváltozott társadalmi kontextushoz. Az atyáskodó állam visszainfantilizálja az egyéneket a diktatúra kulturális mechanizmusai. A megfelelő származáshoz nem társul valódi identitás, a megtalált politikai identitáshoz nincsen hozzárendelhető nyelvhasználat, míg a politika kulturális és esztétikai elképzelése nem tud alkalmazkodni a társadalmi gyakorlatokhoz. A *Politikai divatokból* választott, az olvasás irányát önkéntelenül is meghatározó mottó is ezt látszik alátámasztani: »Hiába mondják nekünk, válasszatok külön a magánéletet a közélettől.« Egy másik szöveghelyen: »Mintha egyetértenénk.« »Kérdezzétek meg a családi szakadások okait – közélet viszályaira fognak visszavezetni.« (Jókai: *Politikai divatok*) (KUKORELLY 2014: 118, kiemelés az eredetiben)

A korábban megjelent szövegekben központi szerepet játszó Vörösmarty-eposz, *A' Rom* az utolsó fejezetek egyikében tűnik fel, 174-es hivatkozás alatt. A hivatkozott szövegrész összefoglalja a politika esztétikai és kulturális elgondolásának ideológiáját is: »A rossz nem fatális, belülről képződik, a deprimáltság, körkörös bizalmatlanság nem vezet sehova, undorító, hogy meglovagolják, az élet élvezendő, ha arra koncentrálsz, hogy minél többet kinyerj belőle. Hogy nem azért eszel, hogy jóllakj, szex stb., hanem mert fincsi. Az irodalom primer zsigeri öröm annak, aki fölkészül rá, a kultúra nem kiváltság, mindenki képes élvezni stb., a tévé a pártelitek harcát közvetíti, ne kavarjuk össze a politikával, ezeket nyomom.« (KUKORELLY 2014: 249) Ez az összefoglalás ugyanakkor nemcsak a közösségivé növesztett egyéni identitás politikai kudarcának, hanem saját maga ironikus olvasatának is teret adhat. Szív és kedély politikai kategóriává emelése, magánélet és közélet keveredése, a család, a származás és a kultúra illetén összekapcsolásai, fontossági sorrendjük folyamatos cseréje azt mutatja, hogy hiába alakult át a politikai és társadalmi tér, s a szöveg hiába számolta fel önnön műfajiségének kategorizációs korlátozásait, mégsem hoz létre, mert nem is talál működőképes modellt, amely mind a szöveg, mind a politikai

ideológiai szintjén elbeszélhető lenne. „A jó történet megáll, amikor megállok, megfordul, ha megfordulok, és elindulok visszafelé, de megtartja a távolságot. Misi-ma Jukio szerint búcsúzásnál be kell várni azt a pillanatot, amikor végképp eltűnik a távozó.” (KUKORELLY 2014: 255) A végponton a szöveg szétírja saját magát. Nemcsak retorikailag, de ideológiailag is kettéválik. Ennél a pontnál lesz világos, hogy a viszonylag egységes kronológia miért a végén lesz retrospektív, s kanyarodik vissza az addig nem szereplő 2009-es évig, amikor a képviselőjelöltségre való rábeszélés elkezdődik. A történet leválik a szerzőről. Az utolsó pillanatban mégis elbeszélővé válik, aki saját történetét utólagosan egy nagyobb, allegorikus keretbe helyezve a kettős identitás, a nyelvhasználat, és a nyelvi-kulturális reprezentáció politikai esztétikájának lehetetlenségét állítja. Mintha a hatalmi beszédmód nem engedélyezné a genealógiától és a metaforikus, homogén nemzettől való eltávolodást. Pedig az alternatív identitásmodellek és heterogén közösségi identitások már régóta formálják saját láthatóságuk feltételeit.

Irodalomjegyzék

- AMÉRY, Jean (2002): Mennyi haza kell az embernek? In *Túl bűnön és bűnhődésen. Esszék. Múlt és Jövő*, Budapest.
- BÁRÁNY, Tibor (szerk.) (2012): *Édes hazám – Kortárs közéleti versek*. Magvető, Budapest.
- BHABHA, Homi K. (1999): DisszemiNáció. A modern nemzet ideje, története és határai. In Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Kijarat, Budapest. 94–95.
- BHABHA, Homi K. (1990): *Nation and Narration*. Routledge, London–New York.
- BOURDIEU, Pierre (2009): *A gyakorlati észjárás*. Napvilág, Budapest.
- FARKAS, Zsolt (1994): *Milyen bír lenni a szív. Kukorelly stílusának két jellegzetességéről*. <http://mek.niif.hu/01300/01378/html/kukorell.htm> (Letöltés dátuma: 2014. december)
- KUKORELLY, Endre (2013): *Menj el! – Eksztatikus előadás*. <http://magyarnarancs.hu/ezeres3/menj-el-eksztatikus-eloadas-84007> (Letöltés dátuma: 2014. december)
- KUKORELLY, Endre (2000): *Rom – A szovjetónió története*. Jelenkor, Pécs.
- KUKORELLY, Endre (2006): *Rom – A komonizmus története*. Pozsony, Kalligram, Pozsony.
- KUKORELLY, Endre (2014): *Országgházi divatok*. Libri, Budapest.
- URFI, Péter (2014): *Nem felel meg, úgy felel – Kukorelly Endre Országgházi divatok című könyvéről*. <http://magyarnarancs.hu/konyv/nem-felel-meg-ugy-felel-89436> (Letöltés dátuma: 2014. december)